

זלדה, סוד היחידיות

על שירת זלדה מאת חמוטל בר יוסף. הוצאת הקיבוץ המאוחד, 191 עמ'.

מאת דורית מאירובניץ

צות שאלות יסוד מובלעות וגדולות לא פחות. למשל, כיצד אפשר להבחין בין סקסט מילולי כלשהו ליצירת ספרות? או, כיצד אפשר להצביע על המיוחד פואטיקה של משורר כלשהו? ובקיצור, כיצד אפשר להצביע על "הדרגות" שבפואטיקה של משורר?

מאחורי השאלות הגדולות הללו מנחות גם הנחות יסוד פואטיות מובלעות (שגם הן נבחינות שאלות גדולות), כמו - ההנחה שתופעה סקסטואלית כלשהי יכולה לאפיין פואטיקה של משורר, אך לא ליחיד אותה מפואטיקת של משוררים אחרים, משום היותה תופעה כלל-ספרותית או כלל-אנרית או משותפת לרוב שירי מסוים ולמשל שאלת המאפיינים הפרואיים של סקסט שירי משותפת לשירת וד לשירת זלדה; ואי יש לשאול כיצד כל אחת משתי הפואטיקות עושה שימוש אחר ומיוחד באותה התופעה עצמה.

בריוסף הצליחה לתאר את הטר פוסק הייחודי וה"ספציפי" לזלדה מרגע שיצאה מן ההנחה שאין משורר שהוא נבחינת "אניקום" הפועל בתוך ואקום. כל משורר, ובוודאי זלדה, מהווה חלק ממצאות ביוגרפי אפית-שירית-היסטורית נתונה ומי תנה, מורכבת ודינאמית. לא תמיד אפשר להצדיק או להסביר תופעות כלשהן במכלול שירתו של יוצר רק בדרך של שחזור צרכיו האסתטיים הפנימיים, שכן גם הצרכים הללו כשלעצמם צומחים בתוך הקשר ספרותי-תרבותי-היסטורי מורכב. בר יוסף סבורה שזלדה היא משוררת ששברה קנונוציות, מרדה במוסכמות, העזה וכתבה "ללא סטריאטיפים", ומתוך ועל-פי צרכים אישיים ביוגרפיים חריפים. למשל - הצד משמש את בריוסף כהסבר חוזר והכרחי (אם כי לא מספיק) לתיאור ולאיפיון של תופעות הדרגתיות בשירת זלדה.

בריוסף מתארת ומנסת מכלול תופעות פואטיות-אנריות, תימם אסיות, סגנוניות ופרודיות מתוך ההנחה שתופעות אלו, ובוודאי זלדה מיהן ואפיון המיוחד, יכולים להתקיים גם לא רק באמצעות הצרכים הפרואיים והאסתטיים הפנימיים של זלדה, אלא גם ואולי בעיקר על-ידי הצרכים או הגורמים הביוגרפיים פסיכולוגיים - ההיסטוריים. בר יוסף מצליחה לדייק בהנחותיה ובה סברה מפני שהיא אינה נרתעת מהתבוננות חריפה-ספרותית וביזור אפית ככלי מחקר הבחי.

הפואטיקה של זלדה מסתברת שוב ושוב כפואטיקה מרדנית ונועזת, שוברת קנונוציות, סברה שדים ומורדת במסכמות פואטיות כלליות ונבחה-הן במישור השוני של הסקסט השירי במישור הוצגרי - הסגנוני הפרואיים שבשירתה. בר יוסף שור התיאורטי-היסטורי - אינדידת עוז משימוש בזכרים לא סקסנלים, לא אסתטיים האחרים כמעט בשיר משיריה העברית בהחלט - הנת, הגות, מחשבות.

זלדה הפואטיקה

**זלדה הפואטיקה
שלה מסתברת שוב
ושוב כפואטיקה
מרדנית ונועזת,
שלא נרתעה
משימוש בחומרים
לא מקובלים, לא
אופנתיים ואסורים
כמעט בשימוש
בשירה העברית בת'
הזמן - רת, הגות,
מחשבות**

אבל בריוסף אינה מסתפקת בתיאור מצבה מן הסוג הזה. את רוב התופעות פואטיקה של שירת זלדה - כולל תהליך התקבלותה הנפלת כמשוררת - היא מבססת על עדויות חזק-ספרותיות, ביוגרפיות בעיקרן, כמפתח להבנתם של מושגים יסודיים אסורים כשירת זלדה (כמו מושג ה"מלכות") ושלל תופעות יסוד, מושג אסתטי-אנריות, תימאטיות, סגנוניות ופרודיות.

בריוסף יוצאת מנקודת המוצא שהסקסט היחיד הוא הצלכות של מחות וגורמים רבים, מורכבים והטר וגניים - לסינטיים, ביוגרפיים, פסיכולוגיים, היסטוריים - והם שהפכים אותו לאובייקט דרג-פעמי. השאלה הנתרת היא - איך זה אולי-שאלת השאלות של המחקר הספרותי. השאלה הגדולה הזו עומדת במרכז הדין בספר שלפנינו וגם התשובה בקשב-על-הנחת כאן.

מה טבעה המיוחד או הייחודי של שירת זלדה? מהו שמאין ושמימד אותה, או מהו שכחין בינה לבין פואטיקות של משוררים אחרים סד מים לה, ושל בני תקופתה שאלת יסוד גדולה זו עומדת כאן לדין כאופן מפורש, ואילו מאחורה מצד

בספרה של חמוטל בריוסף "על שירת זלדה", יותר משמתוארת ומגלה המיכל בריוסף את עצמה כמשוררת חוקרת וסדר מלים בצירוף הזה אינו מקרי, העוסקת בזוויות ובדיוק בשירתה של משוררת אחרת. כפל המנים הזה מותרי להבנת הספר והוא שהופך אותו למיוחד ומעניין הן מצד מישורית-בנונית והן מצד ררכי-התבוננותו כמסא הזה. הפריזמה הכפולה באפשרת לבריוסף לייצר אופיית-בנונית גלוריוסית מיסודו על שירתה של זלדה, ומכאן גם פורצת הנגיעה הזווית והיכולת הנדירה למדד לחלץ את מהותה והאחר, או את מה שאפשר לכנות ביסוד ה"חידות" של זלדה ושירתה.

כך יוצא ספרה של בריוסף נשכר משני הקצוות: קריא מאוד אך לא קלה; מדויק מאוד אך לא טרחני, מנומק היטב על-פי כללי הריסטיציפלינה "המרגיע" החוקרת את מה שקרוי "פר" אטיקה תיאורית, אך אינו מייגע בהשגותיו. לפנינו ביקורת השירה מונית ראיית של התפיסה השירית האינטואיטיבית והאחריות המחברת כאחת.

לא בכדי נתנה בריוסף לספרה שם נייטרלי, לא מחייב כניכול, פתוח - "על שירת זלדה". כזה נמנעה כמה שהיא עצמה מכנה "חלוקה פורמאלית של הנושאים, מן הסוג העוקב בציינות אוטומטית אחר סיטה סטרוקטורליסטית זו או אחרת" (פתח דבר, עמ' 17). כמהלך הקריאה מסתבר השם הפתוח והכללי הזה כמסתאורה לאופן כתיבתה של בר יוסף ולתפיסתה הפואטית בכלל, שלא לרוב על הדרך הזאת תופסת את הפואטיקה האחרת של שירת זלדה.

על פניו, נתפס או יכול להיתפס ספרה של בריוסף כמחקר מרתק, נביע, מקיף ובהיר מאוד, אך כניכול לא שיטתי ויו (לפחות לא שיטתי באותו טובן שמשמש מושג זה בתיאוריה ובמחקר). אבל שלא על פניו, ספרה של בריוסף אינו רק מחקר מרתק, מצבה ובהיר - זהו מחקר שיטתי מאוד, שלא לרוב על אהבת השירה השופעת כאן מכל היגד, תיאור, ואמנם, אך שניבר היטב שבריוסף אהבת, כך, פשוט אהבת את זלדה ושירתה, איך לחשוד בה בסובייקטיביות שרירותית או כי אימפרסיוניזם משתפך. ונהפוך הוא, אהבת השירה אינה משתפת. כאן את המבט החוקר, אלא דנוקא מפרה אותו. בריוסף מודה, מתארת ומנסת את מכלול תופעות היסוד הפואטיות בשירת זלדה הן ב"חתך אורך" (כאמ' צעות מיפיה ב"היסטוריה" של השירה העברית), הן ב"חתך רוחב" (ב"אמצעות מיפיה במערכת השירה בת הזמן") והן באמצעות מה שאפשר לכנות "דיונים משויים" (ולעניין אחרון זה ראה מיוחד פרק ה' בספר). כל טענה מוגדרת כאן היטב כשל עצמה ומבוססת באמצעות ניתוח סקסטואלי קפדני.

דורית מאירובניץ היא דוקטורנטית במג לתורת הספרות באוניברסיטת תל

